

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ТА НАПРЯМКИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто питання сутності соціальної відповідальності вищого навчального закладу. Визначено властивості ВНЗ як соціально відповідального інституту. Відокремлено основні етапи управління соціальною відповідальністю ВНЗ та основні напрямки її реалізації.

The issues of the nature of social responsibility of higher education are discussed in the article. Properties of university as a socially responsible institution are determined. The main stages of university's social responsibility management and main directions of its implementation are identified.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вищий навчальний заклад (ВНЗ) – це юридична особа, що реалізує відповідно до ліцензії освітні програми вищої професійної освіти, і традиційно є об'єктом вивчення різних наук: економічних, юридичних, соціологічних, педагогічних та інших.

У сучасній українській літературі помітне місце посідає вивчення проблем функціонування ВНЗ з точки зору різних економічних теорій, а саме: теорії державних фінансів і бюджетних процесів, системного підходу, теорії організації, теорії ринку.

Однак при цьому ігноруються соціальні аспекти діяльності ВНЗ, закономірності його функціонування як соціальної системи і суспільного інституту. Водночас роль ВНЗ як соціального інституту особливо зросла в умовах формування постіндустріальної та наступної за нею інформаційної економіки.

Адже ВНЗ – це важливий соціальний інститут, в якому створюються громадські блага (освітні послуги) та нормативи, зразки поведінки, взаємовідносин у колективі та з зовнішнім середовищем – із зацікавленими сторонами (зовнішніми партнерами, клієнтами, органами влади тощо). Тут здійснюється комплекс спільних з органами влади довгострокових програм з розвитку соціальної інфраструктури, збереження регіональної соціокультурної ідентичності тощо. Також ВНЗ можуть брати участь у визначенні соціально-економічного устрою регіонального суспільства і країни в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Як не парадоксально, але спочатку про соціальну відповідальність організацій стали говорити стосовно до сфери бізнесу, тобто про соціальну відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності – комерційних організацій, основною метою діяльності яких є отримання прибутку. Таким чином, методологічною основою соціальної відповідальності ВНЗ є «концепція соціальної відповідальності бізнесу» (the Socially-Responsible Business concept). Відома в Україні з кінця 90-х років ХХ в., вона запозичена з теорії та практики західного бізнесу і ґрунтується на навчаннях А. Сміта і Д. Рікардо, в працях яких визначено проблему узгодження приватного та громадського інтересів [1, с.679]. Теоретичний базис концепції склали роботи Ф. Берлі, Г. Мінза, А. Мюллера-Армака, Л. Ерхарда та інших. Перші ґрунтовні праці на тему соціальної відповідальності з'явилися в 1940–1950-х роках у роботах П. Друкера і Х. Боуена. Останній у своїй книзі «Соціальна відповідальність бізнесмена» (1953 р.) розглянув, як «усвідомлення більш широких соціальних цілей при прийнятті ділових рішень може приносити соціальні та економічні вигоди суспільству» [2, с.114].

У 70-х роках минулого століття соціально відповідальна поведінка організації формується як прикладна галузь знань в США та Західній Європі. На рубежі ХХ–ХХІ століть концепція «корпоративної соціальної відповідальності» стає основою формування політики

провідних компаній США і Великої Британії. Така політика, з одного боку, пов'язана з філософією компанії, а з іншого – відповідає очікуванням суспільства» [3, с.45]. Цьому сприяла низка рішень світової (насамперед, американської) економічної еліти, а також офіційних міжнародних організацій (наприклад, Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародної організації праці). Сьогодні соціальна відповідальність є важливим чинником суспільного життя не тільки в країнах Заходу, але й в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість зарубіжних публікацій, недостатньо розробленими в українській науці є проблеми визначення соціальної відповідальності ВНЗ як такої, ролі та властивостей ВНЗ як соціально відповідального інституту, етапів управління соціальною відповідальністю та напрямків реалізації соціальної відповідності в процесі функціонування вищого навчального закладу.

Постановка завдання. З огляду на це метою статті є відокремлення основних напрямків реалізації соціальної відповідальності ВНЗ. Для реалізації мети важливим є вивчення таких завдань: розуміння сутності соціальної відповідальності організації та ВНЗ; визначення ролі ВНЗ як соціально відповідального інституту; властивості ВНЗ як соціально відповідального інституту; обґрунтування етапів управління соціальною відповідальністю ВНЗ; відокремлення основних напрямків реалізації соціальної відповідальності ВНЗ на прикладі Одеського національного економічного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дійсно, відсутність соціальної відповідальності, продуманої, виваженої соціальної політики унеможливорює побудову позитивного іміджу компанії, етичне ведення бізнесу, обмежує доступ до фінансових ринків. За результатами соціального опитування, що проводилось Центром розвитку корпоративної соціальної відповідальності, сьогодні в Україні більшість опитаних оцінюють розвиток соціальної відповідальності у своєму регіоні на рівні «нижче середнього», «низькому» та «дуже низькому» (36,4%, 19,2% та 10,1% відповідно). Лідерами із впровадження практик соціальної відповідальності за визначенням респондентів є Донецька, Львівська та Одеська області [4]. Але компанія, яка прагне стати соціально-відповідальною, постійно стикається з проблемами впровадження соціальної відповідальності, її термінології, нефінансової звітності. З метою вирішення цих проблем Міжнародна організація стандартизації у січні 2005 року ініціювала процес розробки стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000 «Настанова по соціальній відповідальності». Також підставою для розробки стандарту із соціальної відповідальності стало визнання значення ролі соціальної відповідальності у сталому розвитку організації на Всесвітньому Саміті з навколишнього середовища у Ріо-де-Жанейро у 1992 році та на Всесвітньому Саміті зі сталого розвитку у Південній Африці у 2002 році.

Стандарт ISO 26000:2010 – «Настанова по соціальній відповідальності» був прийнятий в 2010 році після п'яти років обговорення на рівні міжнародного співтовариства. Цей міжнародний стандарт був підготовлений з використанням підходу, заснованого на участі експертів, які представляють різні зацікавлені сторони із понад 90 країн, і 40 міжнародних або регіональних організацій з широким охопленням, залучених у різні аспекти соціальної відповідальності. Представники урядів, неурядових організацій, трудових колективів, груп споживачів різних країн світу взяли участь у його розробці. Згідно з цим стандартом кожній організації рекомендовано підвищити рівень своєї соціальної відповідальності. Використання стандарту сприятиме прозорій та етичній поведінці організацій та добробуту суспільства.

Стандарт ISO 26000 – це рекомендації, а не вимоги, тому згідно з цим документом стандартизація не проводиться, на відміну від інших відомих стандартів ISO. Документ допомагає зрозуміти, що таке соціальна відповідальність, як підприємствам та організаціям переводити принципи в ефективні дії й використовувати передовий досвід у сфері соціальної відповідальності. Важливо відзначити, що стандарт ISO 26000 розроблений не тільки для

бізнес-структур, але також і для профспілок, громадських організацій та державних органів. Він визначає зони відповідальності для кожної організації у її взаєминах із зацікавленими сторонами. Цей стандарт може застосовуватись організаціями всіх типів, незалежно від галузі діяльності, розміру або місцезнаходження.

Соціальна відповідальність вимагає розуміння широких інтересів і очікувань суспільства. Вона базується на повазі правових норм і виконанні юридично обумовлених обов'язків. Однак, усвідомлення соціальної відповідальності вимагає також визнання обов'язків по відношенню до інших зацікавлених сторін, причому ці обов'язки не є юридично необхідними. Вони можуть витікати із загальних цінностей та етики.

Незважаючи на те, що очікування відповідальної поведінки розрізняються між країнами і культурами, організації варто визнавати та застосовувати універсальні цінності. Ці очікування відображено в міжнародних конвенціях і нормах поведінки, установлених в міжурядових документах, таких як Загальна декларація прав людини.

У 2011 році було ухвалено стратегію Європейської комісії щодо соціальної відповідальності. Цей документ розглядається як складова загальної стратегії розвитку Європи до 2020 року та став стимулом для розробки багатьма країнами ЄС національних політик в галузі корпоративної соціальної відповідальності. Основне завдання корпоративної соціальної відповідальності в цих країнах полягає в підтримці сталого розвитку організацій та передбачає поліпшення ситуації на ринку праці, підвищення якості товарів та послуг. П'ятнадцять країн Європи (серед яких Данія, Франція, Фінляндія, Швеція та ін.) вже прийняли національні стратегії з корпоративної соціальної відповідальності, але в Україні цей процес поки що знаходиться на стадії розробки.

Сьогодні у світі найбільш розповсюдженими є дві моделі соціальної відповідальності організації: американська та європейська. Американська модель передбачає, що організація частину власного прибутку спрямовує на суспільно-корисні ініціативи – благодійні потреби. Варто зазначити, що саме ця модель соціальної відповідальності, зазвичай, отримує найбільше розуміння з боку населення, громадських організацій та персоналу. Європейська модель передбачає включення соціальної діяльності в загальну стратегію створення доданої вартості компанії. Всі заходи, що фінансуються в рамках такої моделі, працюють на отримання максимального прибутку. Найбільш цікавими об'єктами інвестицій в такому випадку є: розвиток персоналу компанії, природоохоронна діяльність, розвиток науки, благодійні пожертви за участі співробітників організації, програми з приведення діяльності компанії до вимог відповідних міжнародних галузевих стандартів.

Виходячи з досвіду роботи багатьох галузевих лідерів, можна зазначити, що такі організації намагаються сформувати довгострокову політику соціальної відповідальності як складової власної стратегії. Безперечним є той факт, що стратегія розвитку ВНЗ відповідно до його призначення як соціального інституту повинна мати соціально-відповідальний характер. Вважаємо, що для вищих навчальних закладів найбільш прийнятною є європейська модель формування політики соціальної відповідальності.

Для розуміння ролі ВНЗ як соціально відповідального інституту необхідно розглянути функції, які він виконує в силу свого положення в суспільстві [5]:

- 1) відтворення суспільного інтелекту – надання суспільству освітніх послуг, спрямованих безпосередньо на обслуговування людини та її вільний розвиток;
- 2) підготовка висококваліфікованих кадрів – еліти суспільства – як одного з вирішальних факторів розвитку системи освіти в цілому, а також забезпечення науково-технічного та соціально-економічного прогресу країни;
- 3) формування ринку праці – створювані у ВНЗ нові знання прямо впливають на ринок праці, змушуючи переоцінювати значення тих чи інших професійних навичок, змінюючи кількісні та якісні вимоги до трудових ресурсів;
- 4) розвиток культури і норм поведінки (кодекс поведінки, логотип і фірмовий стиль, колективний договір, положення з оплати праці, винагород та премій), наявність і дотримання яких визначає психологічний клімат у ВНЗ і його ринкову капіталізацію;

5) стабілізація соціальних відносин – ВНЗ виступає активним учасником соціальних взаємодій із зацікавленими сторонами та безліччю представників соціального середовища регіону присутності. Це здійснюється за допомогою створення експертно-консультаційних рад та асоціацій (наприклад, Російський союз ректорів), підготовки аналітичної інформації для законодавців, розробки пропозицій про зміну або прийняття законів, реалізації соціальних програм (особливо на добровільній основі), інформування громадськості про свої успіхи і проблеми (соціальна звітність).

Таким чином, ВНЗ як соціально відповідальному інституту притаманні як спільні з іншими соціальними інститутами, так і особливі, властиві тільки йому важелі суспільного розвитку – в самій природі його існування закладений соціальний характер, що виявляється у підвищенні рівня освіти населення і розвитку особистості.

Сьогодні ВНЗ має такі властивості соціального інституту [5]:

- стійкість форми організації спільної діяльності людей;
- спрямованість освітніх послуг ВНЗ на обслуговування і розвиток людини;
- наявність матеріальних засобів та умов, які забезпечують успішне здійснення соціальних функцій;
- є генератором соціальних норм поведінки, який здійснює соціальний контроль їх дотримання.

Функціонування ВНЗ як соціального інституту проявляється в «організаційній поведінці» на трьох рівнях:

- індивідуальній поведінці співробітників;
- колективній поведінці формальних і неформальних груп у рамках ВНЗ;
- стратегії поведінки ВНЗ у суспільстві. Стратегія поведінки ВНЗ як соціального інституту повинна носити соціально-відповідальний характер.

У більшості випадків вищі навчальні заклади можуть включити соціальну відповідальність у практику діяльності без створення нових структур або спеціальних нових систем управління. Загалом, повна перебудова організації з метою вмонтувати соціальну відповідальність у її діяльність є не обов'язковою або неефективною. У більшості випадків соціальна відповідальність може бути інтегрована в організацію без істотних змін її структури. Однак, існують певні етапи управління соціальною відповідальністю, які показані на рис. 1.

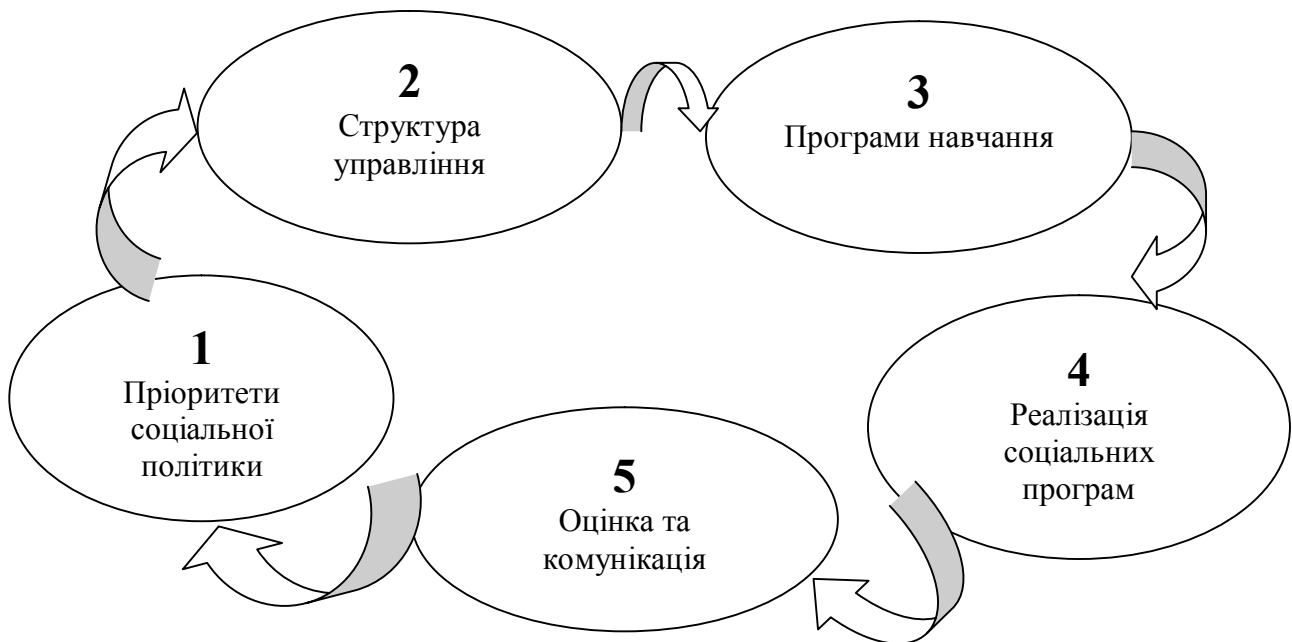


Рис. 1. Етапи управління соціальною відповідальністю

Першим етапом процесу управління соціальною відповідальністю ВНЗ є вибір та встановлення пріоритетів у соціальній політиці. Такі пріоритети, безперечно, для кожного навчального закладу будуть розрізнятися, однак, на думку авторів статті, будь-який навчальний заклад за мету може мати укріплення репутації, підвищення своєї привабливості для абітурієнтів, студентів, випускників та співробітників. Сприяти досягненню такої мети буде реалізація різних освітніх програм для різних верств населення, підвищення соціального захисту співробітників та студентів, сприяння сталому розвитку регіону, укріплення міжнародних зв'язків, підвищення екологічної свідомості суспільства та екологізації процесу виробництва товарів та послуг у цілому.

Другим етапом управління соціальною відповідальністю вищого навчального закладу є створення певної структури управління для забезпечення системного та скоординованого менеджменту соціальної діяльності. Мова йде про те, що соціальна відповідальність – це складова частина загальної стратегії розвитку вищого навчального закладу, тому соціальна діяльність – це перманентний процес, який вимагає стратегічного системного підходу й створення відповідної організаційної структури, яка здатна забезпечити скоординовану та ефективну діяльність.

Досить важливим є наступний етап управління. Як показано на рис. 1, необхідним є створення й реалізація відповідних програм навчання. Дослідження показують, що велика кількість людей не розуміє сутності соціальної відповідальності. Їх соціальна відповідальність вичерпується прагненням виконувати закони, що регулюють соціальні відносини. Навіть далеко не всі посадовці та керівники розуміють, що соціальні інвестиції є корисними не тільки для суспільства в цілому, але й для довгострокового успіху окремих компаній, організацій, навчальних закладів. Тому, основною метою проведення програм навчання, тренінгів є досягнення розуміння, що результатом соціальних інвестицій рано чи пізно буде економічний ефект, який отримує не тільки суспільство або регіон, але й окрема організація чи установа. Також, безперечно, метою навчальних програм повинно бути створення простих, зрозумілих та доступних для кожного члену організації, співробітника або студента методичних підходів до реалізації соціальної відповідальності, заснованих на певних правилах і нормах.

Найбільш відповідальним є четвертий етап управління соціальною відповідальністю, де безпосередньо здійснюються певні соціальні ініціативи, програми та проекти. Завершальним є етап, на якому проходить оцінка результатів за допомогою різних методів, прийомів, у тому числі, завдяки зворотному зв'язку з певними соціальними групами, інститутами, органами влади.

Розглядаючи соціальну діяльність як невід'ємну складову сучасного розвитку, можна виділити певні напрями реалізації соціальної відповідальності вищого навчального закладу. Наприклад, для Одеського національного економічного університету авторами статті запропоновано виділяти такі три основні напрями соціальної відповідальності: освіта та лідерство, розвиток підприємництва, вирішення соціальних проблем.

Напрямок «Освіта та лідерство» передбачає:

- реалізацію програм у школах – проведення занять із школярами, ділових ігор, конкурсів, організацію екскурсій до провідних підприємств та організацій регіону;
- бізнес-освіту – розробку навчальних програм та проведення лекцій, тренінгів із організації соціально-відповідального бізнесу;
- стажування студентів на підприємствах – це забезпечить студентів навичками та певним досвідом роботи в реальних умовах, що є надзвичайно важливим та вкрай необхідним для формування професійних компетенцій та подальшого працевлаштування;
- корпоративні програми підвищення кваліфікації молодих спеціалістів.

Напрямок «Розвиток підприємництва» спрямований більше на підвищення темпів економічного розвитку регіону, зменшення його соціальних проблем та може передбачати такі заходи:

- передачу навичок менеджменту малим підприємствам;

- консультаційну та інформаційну підтримку молодих починаючих підприємців;
- створення бізнес-інкубаторів;
- створення консультаційних центрів для розвитку малого підприємництва в регіоні.

Напрямок «Вирішення соціальних проблем» може передбачати такі заходи:

- сприяння в працевлаштуванні;
- реалізацію соціальних програм – благодійну допомогу дітям-сиротам, інвалідам, ветеранам, тваринам, тощо;
- захист довкілля та формування екологічної свідомості суспільства.

Варто зазначити, що деякі напрями соціальної діяльності вже реалізуються в Одеському національному економічному університеті, тому, мова йде, про продовження та подальший розвиток таких напрямів, а деякі заходи є новими для університету. Необхідно підкреслити, що багато із наведених напрямів діяльності навчального закладу щодо підвищення соціальної відповідальності, були запропоновані студентами та молодими вченими університету в ході тренінгів по соціальній відповідальності, які були проведені у 2014 році в рамках участі Одеського національного економічного університету в міжнародному проекті «Tempus La MANCHE», головною метою якого є формування лідерських навиків та управління змінами в системі вищої освіти.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що соціальна відповідальність – це фундамент соціальної держави та суспільства як системи соціальних інститутів, які визнають свою відповідальність щодо задоволення основних потреб громадян та здійснюють для цього відповідні практичні зусилля. Соціальна відповідальність ВНЗ відбивається в його вкладі у розвиток суспільства і передбачає добровільний поділ з державою відповідальності щодо соціально-економічного розвитку регіону присутності, за вирішення найбільш гострих і нагальних соціальних проблем, за задоволення соціальних потреб населення.

Сьогодні соціальна відповідальність для ВНЗ повинна перейти у сферу невід’ємної частини його стратегії і довготривалої політики. Соціально відповідальна поведінка ВНЗ є корисною як для його довгострокового успіху, так і для суспільства в цілому.

Варто пам’ятати, що соціальна відповідальність є необхідною, але не єдиною умовою досягнення успіху. Однак вищі навчальні заклади, які нехтують цією умовою, – усвідомленням своєї відповідальності перед суспільством, – будуть у перспективі покарані потенційними споживачами освітніх послуг, власним колективом співробітників та засобами масової інформації.

Список використаної літератури

1. Ниязова М. В. Подходы к социальной ответственности вуза / [под ред. В. В. Глухова, А. В. Бабкина] // Планирование инновационного развития экономических систем: сб. трудов конф. – СПб: Изд-во Санкт-Петербург. гос. политехн. ун-та, 2007. – С. 677–682.
2. Деревянченко А. А. Социальная ответственность в системе корпоративного управления: дис. ... доктора соц. наук: 22.00.08 / А. А. Деревянченко. – М., 2005. – 334 с.
3. Социальная ответственность бизнеса: актуальная повестка / [под ред. С. Е. Литовченко, М. И. Корсакова]. – М.: Ассоциация менеджеров, 2003. – 208 с.
4. Новий міжнародний стандарт із соціальної відповідальності ISO-26000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bcdst.kiev.ua/index.php/test/56-iso-26000>.
5. Ниязова М. В. Проблемы науки и образования [Електронний ресурс] // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 2 (26). – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1942>.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2014.